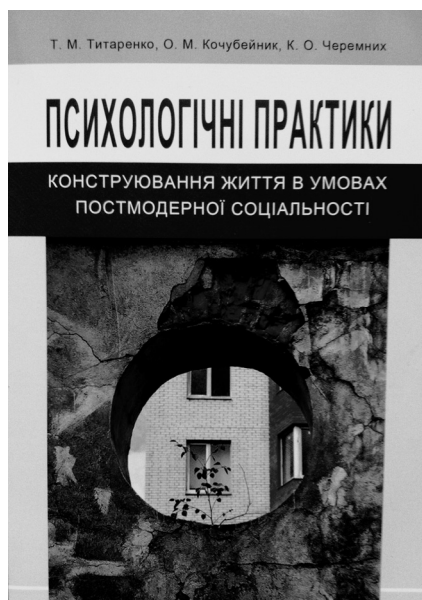

ЗЛОБІНА Олена Геннадіївна

доктор соціологічних наук, професор, завідувачка відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України

ПОСТМОДЕРНА СОЦІАЛЬНІСТЬ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ПРАКТИКИ КОНСТРУЮВАННЯ ЖИТТЯ

Титаренко Т.М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності : монографія / Т.М. Титаренко, О.М. Кочубейник, К.О. Черемних ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К. : Міленіум, 2014. – 206 с.

У монографії представлено результати дослідження соціально-психологічних практик конструювання життя в умовах постмодерної соціальності. Автори пропонують розглядати практики як способи особистісного життєконструювання, що сприяють пошуку оновлених ідентичностей, забезпечують усвідомлення особистістю власної неперервності, дають їй змогу гнучко реагувати на соціальні зміни, рухатися назустріч новому досвіду. Для науковців, викладачів, студентів і аспірантів у галузі психології, методології науки та всіх, хто цікавиться проблемами становлення особистості в сучасному суспільстві.

Хоча про прагматичний поворот написано в сучасній гуманітирастиці досить багато, маємо констатувати, що попри значні філософські, культурологічні, соціологічні, лінгвістичні напрацювання практично відсутні спроби розвинути ідеї прагматичного повороту в психології. В цьому сенсі рецензована монографія є не просто новим, а фактично піонерським дослідженням. Збагачення постнекласичного психологічного дискурсу, представленого в сучасній психології переважно соціальним конструктивізмом, наративною та

дискурсивною психологією, автори бачать на шляхах звернення до теорії практик.

Слід одразу зауважити, що читач опиняється в просторі «високого дискурсу», автори вільно володіють матеріалом і рухатися за ними тим, хто працює в класичній парадигмі, буде нелегко. І навпаки, для тих, хто розмовляє мовою постнекласичної науки, багато речей будуть виглядати самоочевидними. Тому авторське позначення можливої читацької аудиторії, куди потрапили і науковці, і практики в галузі психології, психотерапії, і фахівці з методології науки і, зрештою всі, хто цікавиться проблемами становлення особистості у сучасному суспільстві, виглядає надто розширеним. Ця книга написана теоретиками і адресована теоретикам і методологам. І хоча в книзі йдеться про практики, до практик психотерапії цей текст прямого відношення не має. Уже сам перелік залучених у дискурс голосів П. Вітгенштейна, М. Гайдеггера, М. Фуко, Ж. Дерріда, У. Еко, Ж. Бодрійяра, Ж.Ф. Ліотара, Ф. Джеймісона, А. Шюца, Р. Барта, Р. Пірса, Ю. Лотмана, Й. Гейзінги, Ю. Габермаса, Р. Кейуа З. Баумана, Е. Гідденса, Н. Фerkлоу, Г. Гарфінкеля, Г. Бейтсона, І. Гофмана, П. Бурдьє, П. Штомпки і прочая, прочая, прочая потребує від читача, який хоче в нього включитися, непересічної підготовки, причому підготовки міждисциплінарної, яка передбачає занурення не лише у психологічний, а й у філософський, соціологічний, лінгвістичний матеріал.

Можна констатувати, що в хорі дуже поважних імен голоси авторів монографії прозвучали вельми впевнено. Вже перша частина книги, присвячена дослідженню соціально-психологічних практик особистісного життєконструювання, вводить читача в світ практик як сфери взаємопроникнення соціального та індивідуального. Причому, здійснюючи вихід як за межі класичної, так і за межі некласичної методології, автори стверджують, що в цих межах не йдеться про синтез об'єктивного і суб'єктивного, зовнішнього і внутрішнього, соціального та індивідуального, що для тих, хто знайомий із постнекласикою, виглядає як полемічне загострення, а для тих, хто працює в межах класичної або некласичної раціональності, скоріше як несправедливий докір. Проте, рухаючись з авторами, читач поступово призвичаюється до координат постнекласичної раціональності, де людина є незмінним інваріантом всіх практик. Отже, маємо особистість, що практикує, причому це особистість постнекласична, розпорошене і нецілісне «Я». Відповідно ракурс дослідження переміщується з пошуків глибинної сутності особистості на процес її вибудови, інтерпретації, конструювання, що розгортається в комунікативному просторі, причому не у звичній некласичній дихотомії «Я» – «Інші», а в синтетичному постнекласичному «співбутті». Саме практики концентрують у собі, втілюють, розвивають такий модус особистісного буття як її соціальність.

І тут читача спіткає ще одна складність. Хоча перед ним досить знайомі конструкти «Я» чи «особистість», він має весь час відмежовувати авторський портрет «зачарованої» особистості часів неklasичної раціональності від ідеального типу постенklasичної особистості та нового способу її розуміння.

Отже маємо, на думку авторів, новий феномен, який лише за традицією ще називають особистістю, хоча фактично йдеться про набір практик самоконструювання, ознаками якого є рухливість, процесуальність, легкість переходу з контексту в контекст, що зрештою створює гнучку єдність багатоманітності. Це не ідентичність як щось вже досягнуте і стале, а радше безперервне ідентифікування, постійний перехід-в-інше.

Самі по собі зазначені тези не є новими і логічно впливають із суті постенklasичного підходу. Проте теоретично досить важливою є запропонована авторська концептуалізація цієї процесуальності через підпроцеси ідентифікування, автономізації, діалогування і практикування. У цей момент читач, який звик до дискурсу класичної раціональності, отримує рятівне коло. У нього нарешті з'являються «конструкти для конструювання», хай і постенklasичної особистості. Завдяки зазначеним процесам, як показують автори, відбувається і конфігурування реальностей, і конституювання себе, і побудова комунікативного простору.

Зазначені концепти дають можливість перейти до більш традиційних для психології побудов, пов'язаних із етапами життєконструювання, які визначаються через спрямування чи то на посилення власної індивідуальності через досягнення оновленої ідентичності, чи то на посилення власної соціальності через освоєння нових практик взаємодії. І хоча автори не схильні шукати універсальні правила руху особистості життєвим шляхом, сам принцип визначення етапів через вектор конструювання впорядковує теоретичний простір. Фактично, сама спроба представити особистісний рух як тимчасову відносну лінійність, яка переривається кризами переінтерпретації є моментом відновлення якщо не класичної, то неklasичної раціональності. І хоча автори підкреслюють, що жорсткі детермінації певного етапу життєвого шляху попереднім етапом відсутні, а нові стадії життя вибудовуються зі стихії культурних, історичних, економічних, персональних контекстів, сама ідея обумовленості обставинами неявно проступає в процесуальності стадій.

Отже, авторський концепт репрезентує структурування конструювання, в якому через практикування та автономізацію вирішуються насамперед адаптаційні життєві завдання, а діалогізація в тандемі з ідентифікуванням забезпечує вирішення нових, творчих життєвих завдань. Це, безумовно схематизована і спрощена версія досить проробленого і тонкого нариса конструювання, в якому

процеси ідентифікування, автономізації, діалогування текстуалізуючись, стають ще й практикуванням.

Зрештою, доволі ретельний пошук адекватних способів мовлення про практики втілюється в теоретичну модель індивідуального життя як діалогічного процесу, переживання якого пов'язується з розширенням семантичного простору за рахунок можливості почути і зрозуміти інше/Іншого, а дослідницький простір задається завданнями зчитування процедур відкриття та переривання семіозису, які розгортаються на різних рівнях текстуального життєконструювання. Параметрами аналізу текстів життєпереживання є територіалізованість, вимірюваність та суб'єктна центрованість, а найбільш перспективним підходом стає синтетичний підхід у дискурс-аналізі, котрий зосереджується на свободі переходів між різними рівнями тексту.

Оцінюючи загальне враження від цієї частини, можна констатувати, що найбільшим здобутком авторів є поставлені в ній запитання. Вони дійсно провокують читача до нового осмислення феномену практик і, головним чином, до обережного маневрування в міжпарадигмальному просторі. Проте відповіді виявилися не настільки вражаючими. Фактично, автор намагається інтерпретувати прагматичний поворот у психології у контексті повороту лінгвістичного з акцентом на комунікативно-практичній парадигмі, а не на когнітивно-дискурсивній, як це робиться зараз. Проте саме розведення комунікативного і когнітивного досить умовне, і тому висновок про перспективність синтетичного підходу виглядає апріорі очевидним.

Далі читачеві пропонується погратися з умовностями у координатах посмодерну. Гра позначається як практика життєконструювання, а розглядається цей процес на різних рівнях дії: емпіричної – як сукупність ігрових артефактів, з якими оперує людина; соціальної – як доповнення істотних проявів життя спільноти; дискурсивної – як аргументація тих чи тих аксіологічних та ідеологічних вимірів, якими розрізняються між собою різні соціальності та тексти локальних ідентичностей.

Автори пропонують власне бачення постмодерної соціальності, яку створює дискурс постмодерну. Відповідно, її дослідження потребує слідування логіці комунікативного підходу. Відтак власний простір дослідження окреслюється через постулювання ізоморфності сутності ігрових практик постмодерної естетики і суті соціальності як комунікативної (дискурсивної) практики. Зрештою, нова соціальність фрагментується таким чином, що кожна група починає «говорити» своєю власною мовою, а в конструкціях соціального легітимується афект.

Постнекласична особистість, яку було змодельовано в першій частині, переноситься в координати перформансу як соціально-

психологічної практики, чиєю основою є смисли й цінності. Автори намагаються представити гру як практику, що супроводжує соціальність і особистість; як практику, що трансформує соціальність і особистість, – і як практикування, яке створює соціальність.

При цьому підіймаються й методологічні проблеми, зокрема констатується невідповідність епістемології, заснованої на репрезентаційній парадигмі, динамічному характеру сучасного суспільства. Нова епістемологія характеризується заміною репрезентаційної моделі на перформативну. Тобто прагматичний поворот перетлумачується в термінах повороту перформативного, а ключовим для дослідників стає поняття соціального (культурного) перформансу, пов'язаного переважно зі сферами соціологічного та культурологічного знання. Отже перед нами ще одна можлива теоретична концептуалізація практик життєконструювання, яка дозволяє об'єднати в межах єдиної теоретичної конструкції колективні уявлення, міфи і наративи, що розуміються як текст (соціальні тексти), та орієнтовані на них соціальні взаємодії і практики.

Доволі ретельно прописана в цій частині монографії концептуалізація перформансу досить цікава але завершується вона, в принципі, відомими констатація щодо кризи антропоцентризму та співвідшення уявного та дійсного світів. Проте виявляється, що попереду на читача чекає ще одна інтрига. Після занурення в постнекласичний дискурс, ми переходимо до лінгвістичного повороту і виявляється, що рано радіти отриманим відповідям, оскільки ще навіть не були поставлені правильні запитання. І знову нам пропонують відкинути все, що було сказано раніше і переосмислити вихідні концепти. Виявляється, що комунікативна перспектива інтерпретації практик дає можливість артикулювати питання, які, в принципі, не схоплюються мовою загального концепту психологічних практик.

Отже, все спочатку, але по-іншому. Фокус дослідження пересувається на категоріальні перетини «комунікативних практик» із «психологічними практиками», «конструюванням життя» і «постмодерною соціальністю». Причому, як слушно зауважують автори, проєкція на психологічну проблематику потребує перевідкриття практик в постнекласичному їхньому значенні з використанням того мовлення, в якому це значення було артикульовано.

Тому спочатку слід ці мову опанувати, а потім здійснити методологічний переклад і реконтекстуалізацію. Слід зазначити, що автори підводять нас до здійснення цього завдання досить послідовно, пропонуючи розрізнення монологічного та діалогічного мовлення як двох основних типів комунікативних висловлювань. У першому типі ми говоримо про практики як правила, що вказують на будь-які відмінні за організаційними правилами типи мовлення, у другому, про

практики як парадокс, про мовлення, організоване за правилом урахування одночасної артикуляції різних правил і типів мовлення, тобто про актуальну комунікацію. Класична наука є практикою в першому розумінні (монологічною практикою), постнекласична – практикою в другому розумінні (діалогічною).

Автори слушно констатують, що психологічна рефлексія прагматичного повороту наразі говорить про практики, інколи, навіть – про нові практики, але в тому, як вона про них говорить, не виходить за межі старих, тобто потрібна деконструкція епістемологічних підвалин мовлення, прегляд спроб вписати новий стан в межі старої мови. Отже, життєпереживання розглядається через наближення переживання до пізнання. Відтак можливість пережити значення як смисл пов'язується з пізнанням і розумінням Іншого в діалозі. Практики життя в монологічному типі мовлення позначаються як «вираз життя», а в діалогічному типі як «висловлювання життя».

Питання про практики життя в контексті такої інтерпретації практик як висловлювань життя дає можливість здійснити локальний прагматичний поворот – від питання «за якими приписами я живу?» до питання «якою мовою я живу?» Висловлювання як практика життя фіксує індивідуальну організацію семантичного простору людини, а також культурно трансльовані фіксації в організації мови її означення. Якщо ми фіксуємо практики як інструмент конструювання особистістю власного життя, ми водночас фіксуємо суб'єкт-об'єктне протиставлення особистості та її життя (життя – об'єкт конструювання, а людина – суб'єкт). У разі розімкнення суб'єкт-об'єктної опозиції людини та її життя, потрапляємо в практику інтерпретації одного як іншого (руху від одного до іншого).

Загалом ця частина центрована на методологічних питаннях, на відміну від попередніх, де йдеться скоріше про питання теоретичні. Йдеться саме про суть прагматичного повороту в психології, що тлумачиться як втілення лінгвістичного повороту. У таких координатах питання про те, що є первинним дискурс або практики, взагалі втрачає сенс, оскільки саме звернення до категорії «практики» передбачає, що реальність інтерпретується як дискурсивна практика, а недискурсивних практик не існує.

Підсумовуючи враження від знайомства з монографією, варто згадати, що на початку книги автори запрошують читача до продуктивного діалогу в пошуках власної версії життєконструювання. І дійсно, знайомство з книгою весь час спонукає до такого діалогу, ставлячи перед читателем непорості питання, на які часто ще немає відповідей. Завдяки авторам у такому діалозі вже твориться і має надалі творитися гіпертекст про практики життєконструювання особистості.